

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА В СЕМЕЙНИТЕ ЦЕННОСТИ В БЪЛГАРИЯ, ПОЛША И НОРВЕГИЯ, В ПЕРИОДА 1990-2008 г.

Евгения Николова¹

Целта на настоящата статия е да представи динамиката в семейните, брачните и родителските ценности и нагласи в България в сравнение с Полша и Норвегия за последните две десетилетия (1990-2008). Направен е опит да се проследят различията и сходствата в ценностните ориентации и динамиката на изменение сред поколенията на младите (18-29), средната възраст (30-49) и възрастните (50 год. и нагоре) в два конкретни времеви периода – началото на 90-те (1990 год.) и края на първото десетилетие на новото хилядолетие (2008 год.) в трите общества. Представените резултати целят да се очертае контекстно вариативния характер на ВДП и българската специфика при протичането на модернизационните процеси в частносемейната сфера в условията на продължаваща социално-икономическа криза.

Ключови думи: нагласи, ценности, възрастови групи, модернизация, ЕИЦ

ТЕОРЕТИЧНИ РАМКИ

Теоретичните рамки на емпиричния анализ се базират на две близки в идейно отношение теории, а именно теорията на Д. ван де Каа и Р. Лестааг за втория демографски преход и концепцията на Р. Ингълхарт за материалистичните и постматериалистичните ценности.

Новите семейни и репродуктивни ценности в теорията за втория демографски преход (Д. ван де Каа, Р. Лестааг)

Вторият демографски преход (ВДП), разработен в теорията на Д. ван де Каа и Р. Лестааг, бележи качествено нови развития във всички сфери на обществото – раждаемост под нивото на заместване на поколенията в отличие от нивата на раждаемост над простото възпроизводство в епохата на класическия демографски преход, появата на множество форми на семеен живот, различен от брачния, прекъсване на естествената последователност на събитията *брак – раждане на*

¹ **Евгения Николова** – редовен докторант в ИИНЧ-БАН, департамент Демография
Адрес за контакти: jane_nik@abv.bg

дете, „заместваща миграция“, която чрез новите мигранти да стабилизира намаляващото местно население и пр. Като цяло, вторият демографски преход поражда нови социални предизвикателства, свързани с по-малка стабилност на домакинствата, както и високи нива на бедност или изключване на някои социални групи (като самотни хора от всички възрасти, самотните майки и др.) (Lesthaeghe, Ron J and J. Surkyn, 2004).

Друг важен момент, който отбелязват авторите на ВДП, е промяната в отношението на родителите към детето като ценност. Тук те се базират на идеята на френския историк Ф. Ариес за „двете последователни мотивации за ниска раждаемост“. По времето на ПДП, спадът в раждаемостта е бил продиктуван от огромната емоционална и финансова инвестиция в децата (т.нар. „ера на детето-крал“), докато по време на ВДП тази мотивация на родителите отстъпва на нов тип мотивация, която поставя на първо място себerealизацията на родителя, избора на определен стил на живот и качеството на връзката между партньорите.

Много важно място в теорията за ВДП е отредено на „идейния фактор и динамиката в културната промяна“. Теорията обхваща както икономическите, така и социологическите мотиви. Авторите разглеждат културните, ценностните фактори като външни и допълнителни към икономическите фактори. Културните преходи са динамични процеси, свързани със смяната на поколенията, с избора на нови ценности в различни етапи от жизнения цикъл. Факторите, посочени от авторите на теорията, за които се твърди, че са довели до настъпилите промени са: разпространяване на индивидуализма, нарастващото значение на ценностите свързани със себerealизацията, акцентирание на индивидуалната автономия във всички сфери от живота, увеличаване свободата на избор, отслабване на традиционните видове институционален контрол и авторитет (религия, семейство), нарастване еманципацията на жените и разпространението на модерната контрацепция (Lesthaeghe, Surkyn, 2002a; van de Kaa, 1997).

Теорията е силно повлияна от концепцията на Е. Маслоу (1954) за променящите се потребности. Маслоу твърди, че икономическият растеж поражда промени, насочени от стремежи за задоволяване на материалистичните нужди (осигуряване на прехраната, физическа и икономическа сигурност) към стремежи за задоволяване на не – материалистични потребности (свобода на изразяване, себerealизация и автономия, признание, еманципация). Промяната в потребностите предизвиква и промяна в структурата на ценностите, свързани с нарастваща толерантност към разнообразието и респект към индивидуалния избор.

Авторите на теорията за ВДП признават, че тяхната концепция е в тясна връзка и с концепцията на Р. Ингълхарт за постматериализма и неговото нарастващо значение в социалното развитие. В резултат теорията за ВДП прогнозира, че типичните демографски резултати (раждаемост под равнището на простото възпроизводство, нарастване на алтернативните форми на съжителство) вероятно ще се появят / проявят и в не-западните общества, които се развиват в посока на капиталистически тип икономика с демократични институции на различни нива и с развитие на потребности от по-високо ниво.

В обобщение, основните промени в ценностите в сферата на семейството в теорията на ВДП се отнасят до контрол от страна на индивида / двойката на